

них принципів (вимог, приписів) забезпечити успішне вирішення певних пізнавальних і практичних завдань, збагатити знання, здійснити оптимальне функціонування і розвиток судово-слідчої, експертної, оперативно-розшукової та судової практик.

2.3. Критерії допустимості методів криміналістики в кримінальному судочинстві

З'ясування сутності методів криміналістики передбачає доцільність розгляду вимог, які ставляться до останніх. Методи криміналістики будуть виконувати свої функції лише в тому випадку, якщо вони будуть відповідати низці вимог¹.

Усі розроблені наукою та запропоновані практики наукові методи криміналістики та криміналістичні методи мають відповідати таким вимогам:

- 1) *законність* – базування на нормах чинного законодавства, передусім кримінального процесуального;
- 2) *науковість* – розроблення з урахуванням сучасних досягнень науки й техніки;
- 3) *детермінованість* – обумовленість специфікою об'єктів пізнання, закономірностями предмета дослідження;
- 4) *результативність* і *ефективність* – можливість забезпечення надання позитивного результату з високим ступенем імовірності;
- 5) *економічність* – витрати на створення мають бути меншими, ніж досягнуті результати;
- 6) *якісність* і *доступність* – зрозумілість і доступність кожному підготовленому фахівцю;
- 7) *відтворюваність* – можливість використання необмеженої кількості разів;
- 8) *етичність* – відповідність нормам моралі (не базуватися на обмані, погрозах, фізичному і психічному насильстві, із приниженням гідності особи, використанням неосвіченості, забобонів, негідних спонукань тощо);

¹ Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан : монографія. Харків : Право, 2021. С. 154–155.

9) *простота й надійність* – методи мають мати гарантії надійності, простоти й одночасно ефективності, мають пройти випробовування в компетентних органах і бути рекомендованими до практичного використання;

10) *безпечність* – бути безпечними під час їх застосування для слідчого й інших осіб.

Розглянемо деякі вимоги більш докладно.

Допустимість як принцип застосування методів криміналістики полягає в тому, що за своїм характером, змістом і цілеспрямованістю ці методи повинні цілком відповідати духу й букві закону. Відповідність методів криміналістики вимозі законності означає, що вони не можуть суперечити закону. Так, наприклад, якщо під час проведення такої слідчої (розшукової) дії, як слідчий експеримент, створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь (ст. 240 КПК України), це буде вважатися порушенням допустимості такого методу.

Допустимість методів криміналістики пов'язана не тільки з їх законністю, а й з науковістю. Під науковістю методів криміналістики розуміють їх відповідність науковим даним, покладеним в основу їх формування. Інтегративний процес, пов'язаний із проникненням і асиміляцією методів однієї науки в іншу, виступає своєрідним каталізатором, який сприяє підвищенню ефективності діяльності судово-слідчих органів, експертних установ, оперативних підрозділів. У судово-слідчій практиці в певних випадках мають місце спроби застосування способів дії, що не відповідають вимозі науковості, заснованих на антинаукових теоріях (спіритизмі, астрології, хіромантії, уфології, демонології тощо). Такі спроби вважаються недопустимими. Методи криміналістики мають ґрунтуватися на даних таких наук, як фізика, хімія, психологія, логіка, соціологія та ін.

Наступною вимогою, що ставлять до методів криміналістики, є їх детермінованість. У криміналістиці детермінованість розглядають як причинно-наслідкову залежність подій, явищ і процесів. Ситуативний характер методів криміналістики, їхня залежність від різних обставин, що виникають у ході проведення досудового чи судового слідства в цілому або при проведенні окремих слідчих дій, зумовлює необхідність обрання найбільш доцільних методів. Кожен техніко-криміналістичний метод, прийом і засіб виявлення, фіксації, вилучення та дослідження слідів, документів, предметів залежить від виду досліджуваного об'єкта, місця та умов його дослідження; слідча ситуація

на початковому етапі розслідування зумовлює обрання методу висування слідчих версій (у разі виявлення доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій версії висувають індуктивним методом, за відсутності або явної недостатності доказів версії висувають дедуктивним методом, виходять із загального припущення; при схожій ситуації події кримінального правопорушення або окремих його обставин із кримінальними правопорушеннями, які розслідувалися раніше, слідчі версії висувають за аналогією).

До вимог, що ставлять до методів криміналістики, можуть бути віднесені їх результативність і надійність. Результативність криміналістичних методів визначають за їх здатністю забезпечувати точні й ефективні результати. Надійність методів криміналістики характеризують за їх здатністю давати стабільні й вірогідні результати в різних умовах. Більшість криміналістичних методів є результатом наукового пошуку, під час якого відбулося формування концептуальних засад, які не тільки становили підґрунтя їх розбудови та збагачення потенціалу науки й правозастосовної діяльності, а й слугують активізації їх службової функції в умовах сьогодення. Завдяки постійному розвитку технологій методи криміналістики стають дедалі більш точними, що підвищує їх результативність і надійність у розкритті кримінальних правопорушень.

Наступною вимогою, що ставлять до методів криміналістики, є їх економічність. Методи криміналістики під час їх застосування мають оптимізувати матеріальне, науково-технічне, кадрове й інше ресурсне забезпечення судово-слідчих органів, оперативних підрозділів, експертних і науково-дослідних установ. Кібернетичні методи дають змогу за допомогою комп'ютерної техніки аналізувати великі обсяги інформації, здійснювати пошук і автоматичне оброблення інформації, суттєво зменшуючи час, затрачений на ручну роботу, та підвищуючи точність і якість розслідувань та наукового пошуку.

Допустимість методів криміналістики пов'язана також з їх якісністю та доступністю. Якісність методів криміналістики відображає точність і надійність отриманих результатів. Якість методів криміналістики вимагає використання сучасних технологій, наукових підходів і стандартів. Використання високотехнологічних пристроїв, таких, як спектрометри, вологостійкі камери й біометричні системи, суттєво підвищує точність результатів досліджень. Упровадження чітких про-

токолів і стандартів роботи експертів дає змогу уникнути помилок і забезпечити співставність результатів. Доступність методів криміналістики визначає, наскільки швидко й ефективно правоохоронні органи можуть отримувати необхідні інструменти для розслідування злочинів. Основними чинниками, що впливають на доступність методів, є фінансове забезпечення, кваліфікація кадрового забезпечення та розвиток інфраструктури судово-слідчих органів, експертних установ й оперативних підрозділів.

До вимог, що ставлять до методів криміналістики, може бути віднесена їх відтворюваність, яка полягає в можливості їх використання необмеженої кількості разів та повторного отримання подібного результату за аналогічних умов. Техніко-криміналістичні методи, прийоми й засоби, призначені для виявлення, фіксації, вилучення і дослідження слідів, дають змогу проводити повторні ідентифікаційні дослідження, у тому числі під час проведення судових експертиз. Крім того, метод криміналістичної діагностики базується на закономірностях розпізнавання криміналістичних об'єктів за їх ознаками (зріст людини за слідами ніг; стать людини за почерком; тип вогнепальної зброї за слідами на гільзі; вид одягу за складом і властивостями окремих волокон тощо). У разі виявлення подібних ознак об'єкта отримується аналогічний висновок.

Ще однією вимогою, що ставлять до методів криміналістики, є їх етичність, яка полягає в тому, що вони не можуть принижувати честь і гідність учасників розслідування; ґрунтуватися на непоінформованості осіб у питаннях кримінального права та процесу; сприяти визнанню невинним неіснуючої провини; виправдовувати саме вчинення злочину і зменшувати його суспільну небезпеку; підривати авторитет органів прокуратури, МВС і суду.

Допустимість методів криміналістики пов'язана також з їх безпечністю. Дотримання заходів безпеки, використання актуального обладнання, інноваційних технологій та професійність кадрового складу є ключовими чинниками безпечності діяльності судово-слідчих органів, експертних установ і оперативних підрозділів. З огляду на можливі небезпечні наслідки використання хімічних реактивів для виявлення слідів, працівники судово-слідчих органів, експертних установ і оперативних підрозділів повинні бути ознайомлені з різними видами персонального захисного обладнання, такими як респіратори, рукави-

ці, захисні окуляри та спеціальний одяг, які забезпечують їхню безпеку під час роботи з потенційно небезпечними матеріалами або в небезпечних умовах. Використання безконтактних методів збору інформації, таких як дрони або системи зчитування, можуть зменшити ризики, пов'язані з фізичним контактом із небезпечними матеріалами чи в небезпечних середовищах. Інноваційні технології допомагають забезпечити контроль за безпекою за умови високого рівня професіоналізму кадрового складу.

Ігнорування та недотримання наведених вище вимог, які ставлять до методів криміналістики, може призвести до негативних результатів, непотрібних зусиль і даремних часових витрат, унаслідок чого суб'єкти діяльності судово-слідчих органів, експертних установ, оперативних підрозділів можуть не вкластись у визначені законом строки досудового розслідування або отримати неналежні й недопустимі докази, що негативно відобразиться на якості діяльності судово-слідчих органів, експертних установ, оперативних підрозділів і науково-дослідній діяльності вчених-криміналістів.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття та змісту методології криміналістики.
2. Які є рівні методології криміналістики?
3. Що собою являють функції методології криміналістики?
4. Дайте визначення поняття «методи криміналістики».
5. Як класифікують методи в криміналістиці?
6. Дайте характеристику загальнонауковим методам криміналістики.
7. Чим відрізняються методи наукового і практичного пізнання?
8. Дайте характеристику особливостей застосування в криміналістиці логічних методів.
9. Що розуміють під окремими (спеціальними) методами криміналістики?
10. Як у криміналістиці застосовують спеціальні методи інших наук?
11. Які ви знаєте критерії допустимості методів криміналістики в кримінальному судочинстві?
12. Дайте характеристику критеріям (вимогам) допустимості методів криміналістики.